

Therése Fridström Montoya

Personrätt på nytt sätt – ett ämne med potential att göra skillnad för personerna i rätten

Det som kan sägas vara ovanligt med begreppet intersektionalitet är att det var en rättsvetare, Kimberlé Crenshaw, som myntade det i den akademiska kontexten och därmed bidrog till dess förmedling från feministisk teori och praktik till samhällsvetenskaplig forskning. När begreppet sattes i arbete av Crenshaw var det i tillämpning på ett rättsligt material och det var här teorin fick en ökad stadga. Från ett skandinaviskt perspektiv framstår det som rätt otroligt att rättsvetenskapen bidragit till detta kritiska forskningsprogram. Den som upplevt den ängsligt apolitiska rättsvetenskapliga kulturen i Norden, med dess snäva horisonter för vad som kan passera som ”riktig rättsvetenskap” efterfrågar en förklaring.¹

1 Ett rop på omformulering av personrätten

Temat för denna utgåva av *De lege är genus* i rättsvetenskapen.² Genusforskning avser av tradition frågor kopplade till kön, såsom orättvisor och förtryck som följer av kvinnors underordning i enlighet med den patriarkala könsmaktsordningen i samhället. Idag förekommer dock att enbart ett könsperspektiv betraktas som alltför ensidigt.³ Istället efter-

¹ Selberg, Niklas & Wegerstad, Linnea, *Inledning. Intersektionella analyser. Att begreppsliggöra ojämlikheter i och genom rätten*. Retfaerd, Årgång 35, 2012, nr 3/138 s. 2.

² Jag vill tacka docent Mikael Hansson för värdefulla kommentarer till mitt bidrag.

³ Jfr Gunnarsson, Åsa & Svensson, Eva-Maria (2012) *Genusrättsvetenskap*. Studentlitteratur, s. 236 ff.

frågas mångfaldsforskning, eller *intersektionalitet*.⁴ Som saken uttrycktes redan för 15 år sedan:

Att tala om könsmaktssystem, eller jämställdhet mellan kvinnor och män, framställs [...] idag som något gammalmodigt och passé. De som uppfattar sig som progressiva, är måna om att placera mångfalden högst upp på dagordningen. En gemensam nämnare för detta mångfaldstänkande är att det inte enkom problematiserar maktförhållanden och diskriminering relaterat till genus, utan till en rad ytterligare kategorier: etnicitet, klass, ålder, sexuell preferens, nationalitet etc.⁵

Genusforskning i svensk rättsvetenskap har beskrivits som ”den samlade benämningen för olika sätt att problematisera juridiken utifrån kön/genus”⁶ eller ”den forskning som fokuserar och analyserar sambandet mellan kön och rätt”.⁷ ”En forskare med genusrättsvetenskapligt perspektiv är intresserad av sambandet mellan kön och rätt.”⁸ Om svensk genusrättsvetenskap därmed, med terminologin från citatet ovan, kan betraktas som gammalmodig/passé kan jag inte uttala mig om – i synnerhet som jag inte själv är någon genusrättsforskare.⁹ Vad jag däremot kan ta ställning till och här också kommer att slå ett slag för, är att det finns ett behov av mångfaldsproblematiseringar i rättsvetenskapen. Det finns poänger med att synliggöra maktförhållanden i korsningen och spänningsfältet mellan olika kategoriseringar som rättssystemet upprätthåller och/eller självt skapar. Det finns också poänger med att synliggöra effekter av att rättssystemet tvingar in människor i kategorier som de själva inte kan välja – kategorier som inte sällan kan stå i konflikt med

⁴ För ett exempel från dagspress på att intersektionalitet som en stark politisk och ideologisk ”trend” kan problematiseras, se Schreiber, Evelyn, Med intersektionalitet missar vänstern målet, Dagens Nyheter, 2018-03-25.

⁵ Lykke, Nina (2003) *Intersektionalitet – ett användbart begrepp för genusforskningen*, Tidsskrift för genusvetenskap, 2003:1 s. 47.

⁶ Svensson, Eva-Maria (2001) *Genusforskning i juridiken*, Höskoleverket, s. 8.

⁷ Svensson, Eva-Maria (2013) *Genusrättsvetenskap och juridiska metoder*. I: Korling, Fredric & Zamboni, Mauro (2013) *Juridisk metodlära*. Studentlitteratur, s. 273.

⁸ Gunnarsson, Åsa & Svensson, Eva-Maria (2012) *Genusrättsvetenskap*. Studentlitteratur, s. 11.

⁹ För den som är intresserad av svensk genusrättsvetenskap, se texter av bland andra Gudrun Nordborg, Anita Dahlberg, Eva-Maria Svensson, Håkan Gustafsson, Åsa Gunnarsson, Monica Burman, Jenny Westerstrand och Ulrika Andersson.

varandra.¹⁰ Dessa poänger är inte bara att kunskaperna inom vetenskapen kan öka, utan framförallt att kunskaperna i sin tur kan bidra till att göra skillnad för de individer som berörs.

Det brukar sällan finnas utrymme att breda ut sig mer idémässigt i vetenskapliga sammanhang, men i denna uppsats tar jag tillfället i akt att skissartat¹¹ pröva min tanke om vad som generellt skulle kunna vinnas genom en omorientering av forskningsfältet *personrätt*, och i synnerhet genom *intersektionella* personrättsliga undersökningar.

2 Vad är personrätt – och vad skulle det kunna vara?

Personrätten är ett rättsområde som av tradition hänförs till civilrätten, som ett underområde under avtalsrätten.¹² Om personrätt skrev Malmström följande år 1975:

¹⁰ Ett typexempel på kategoriseringar som rättssystemet skapat är *diskrimineringsgrunderna* som räknas upp i RF 1:2 och i diskrimineringslag (2008:567). De kategorier som RF 1:2 räknar upp och som det allmänna ska verka för att motverka diskriminering på grund av är kön, hudfärg, nationellt eller etniskt ursprung, språklig eller religiös tillhörighet, funktionshinder, sexuell läggning, ålder eller andra omständigheter som gäller den enskilde som person. Diskrimineringslagen anger i 1 § följande kategorier som diskrimineringsskyddade: kön, könsöverskridande identitet eller uttryck, etnisk tillhörighet, religion eller annan trosuppfattning, funktionsnedsättning, sexuell läggning samt ålder.

¹¹ När jag säger skissartat så tänker jag på en *kroki* – en ögonblicksbild, en snabbt nedtecknad skiss av min tanke på uppsatsens tema under några dagar i augusti 2017.

¹² Se Grauers (2017:4) *Person och avtal – en kortfattad inledning till person- och avtalsrätten*, Liber, som redan i titeln visar att personrätt, om än sammanfört med avtalsrätt, betraktas som ett eget rättsområde. Kapitel 2, s. 15–44 bär rubriken ”Personrätt”, och har underrubriker såsom ”Alla rättssubjekt har rättskapacitet”, ”Rättslig handlingsförmåga (rättshabilitet)”, ”Den rättsliga handlingsförmågans inträde”, ”Begränsningar i den rättsliga handlingsförmågan” och ”Gode män”; se även Malmström, Åke (1965) *Civilrätt jämte några grunddrag av den allmänna rättsläran*, som behandlar samma slag av frågor under rubriken ”Några personrättsliga anmärkningar” på s. 34 ff.; i samma bok men i senare upplaga, Malmström, Åke (1986) *Civilrätt*, har rubriken på s. 35 ff. till avsnittet som behandlar samma spörsmål bytts ut till ”Personrättsliga frågor”; i en ytterligare 20 år senare upplaga av samma bok, Agell, Anders & Malmström, Åke (2005) *Civilrätt*, s. 57 ff., behandlas samma frågor under rubriken ”Personrätt”. Att notera är att i den senaste versionen har under samma avsnitt tillförts underrubriker om förmynderskapsrätts regler om förmyndare, gode män och förvaltare, s. 62 ff.

i översiktsframställningar av privaträtten finner man ej sällan en inledande avdelning om personer (rättssubjekt), avsedd att lämna redogörelser för de subjekt med vilka privaträtten räknar. [...] Om man söker uppställa ett avsnitt ”personrätt”, som skall skildra reglerna om såväl fysiska som juridiska personers ställning, rättsliga kapacitet m.m., kommer man tydligen att sammanföra en mängd spörsmål, som är högeligen disparata. Ett sådant förfaringsätt är uttryck för ett formaljuridiskt betraktelsesätt som numera befinner sig på retur [...].¹³

Att sortera personrättsliga frågor för sig själva betraktades alltså som mer eller mindre förlegat – i det närmaste onödigt. Under etiketten personrätt kan dock viktiga frågeställningar knutna till framförallt de fysiska men även de juridiska personerna i rättssystemet samlas, såsom vem eller vad som räknas som ett rättssubjekt med rättskapacitet, vem som har rätts-handlingsförmåga (och därmed exempelvis kan ingå ett avtal), konsekvenser av att någon (ett barn t.ex.) *inte* har rätts-handlingsförmåga, samt ställföreträdarfrågor.¹⁴ Och personrätten skulle kunna omfatta många fler frågor, om rättsområdets gränser dras på en ny ledd: tvärsigenom den traditionella rättsområdesindelningen.¹⁵ Tvärtemot vad Malmström tycks ha ansett år 1975, har personrätten idag potential att vara ett hög-aktuellt och tidsenligt ämne, istället för en ämnesindelning ”på retur”. Och den är definitivt inte enbart civilrättslig till sin karaktär.

Skälet till påståendena ovan är att det finns en lång rad synnerligen angelägna frågor rörande särskilt de fysiska personerna i rätten, vilka inte har någon given plats i rådande rättsområdes-/forskningsämnesindelning. Det är inte nödvändigt att gå längre än till den individuella rättighetsdiskursens allt starkare inverkan på rättsordningen och rätts-tillämpningen för att inse att det finns obesvarade frågor om personerna i rätten som pockar på rättsvetenskaplig uppmärksamhet. Men det finns ytterligare frågeställningar som motiverar en omdefiniering av personrätten som ämne. Tänk exempelvis på frågor som handlar om rättens *konse-*

¹³ Norstedts juridiska handbok (1975) s. 2.

¹⁴ Se exempelvis Hästad, Torgny, P Björkdahl, Erika, Brattström, Margareta & Zackariasson, Laila (2016) *Civilrättens grunder* s. 40 ff. Iustus förlag; Grauers, Per Henning (2017:4) *Person och avtal – en kortfattad inledning till person- och avtalsrätten*, Liber.

¹⁵ Med risk för att jag låter lite tjatig, då jag redan föreslagit sådan omdefiniering av personrätten i andra sammanhang. Se Fridström Montoya, *Ett litet steg för HD – ett stort språng för personrätten. En kommentar till NJA 2015 s. 851, SvJT 2016 s. 523–540*, särskilt s. 539 f.; Fridström Montoya, *Homo juridicus. Den kapabla människan i rätten*, avsnittet Efterord, s. 205.

kvenser för olika grupper och individerna inom dessa; vad som förväntas i rätten av människor i termer av egenskaper eller förmågor för att de ska kunna vara rättsliga *aktörer* med *tillgång till rätten* – i synnerhet de rättigheter som de är tillskriva i olika sammanhang; frågor om rättslig *likabehandling* för alla människor i alla rättsområden, om behov av rättslig *särbehandling*, liksom om *diskriminering*. Eller varför inte frågor om rättens *människosyn*, om rättens *hantering av avvikelser* hos rättssubjekten såsom funktionsnedsättningar av olika slag,¹⁶ om rätten som *subjektsskapande makt*, eller vilken betydelse det kan ha om rättssubjektet rättsligt definieras som en man eller kvinna – eller ingetdera.¹⁷

De nu resta frågorna kräver i många fall kompletterande eller andra teoretiska utgångspunkter och metoder än den traditionella rättsdogmatiken. Frågorna ställs visserligen i rätten, på rättens egna premisser inom det egna paradigmet, vilket ger att det inte finns några andra vetenskaper eller forskare som är bättre rustade än rättsvetenskapen och rättsvetarna att besvara dem. Men när frågorna handlar om *annan kunskap* än om rättsordningens innehåll – vad som rättsligt gäller i en viss situation eller hur en viss regel ska tolkas – behöver forskaren andra eller kompletterande slag av källor, utgångspunkter för tolkning och tolkningsmetoder. Det behövs en öppnare vetenskaplig inramning.¹⁸

Det är en sådan utvidgad inramning av personrättsämnet som jag efterlyser i denna uppsats. För att försöka övertyga läsaren om varför jag menar att en sådan omorientering av personrätten är viktig, diskuterar jag senare i uppsatsen vad som skulle kunna vinnas genom en intersektionell analys i ett konkret exempel: vid bedömningar av rätten till kontaktperson enligt LSS. Men innan dess är det nödvändigt att prata lite mer i generella termer om (svensk) rättsvetenskap, maktfrågor och intersektionalitet.

¹⁶ Se på temat rättens människosyn och vilka förväntningar som finns på den rättsliga människans egenskaper och förmågor i rollen som aktör, Fridström Montoya (2017) *Homo juridicus. Den kapabla människan i rätten*, Iustus förlag.

¹⁷ För en problematisering och kritik av det binära könssystemets effekter för barn som föds med obestämbar kön, se Garland, Jameson (2016) *On Science, Law, and Medicine. The case of gender-“normalizing” interventions on children who are diagnosed as different in sex development*. Ak.avh. Uppsala universitet.

¹⁸ Jfr Gunnarsson, Åsa & Svensson, Eva-Maria (2012) *Genusrättsvetenskap*. Studentlitteratur, s. 91 ff.

3 Maktfrågor och intersektionalitet i (svensk) rättsvetenskap

Det är alltså relativt ovanligt i Sverige att bedriva rättsvetenskaplig forskning med andra utgångspunkter än den rättsdogmatiska. Det finns dock en rad exempel på motsatsen.¹⁹ Min egen avhandling är ett sådant exempel, och jag kommer senare i uppsatsen att återanvända visst material från den.²⁰

Kritiska perspektiv av olika slag är annars vanligt förekommande inom olika samhällsvetenskaper, så även i rättsvetenskap – om än inte i särskilt hög grad i den svenska rättsvetenskapen.²¹ Med vetenskaplig *kritik* kan avses många olika perspektiv, teoretiska utgångspunkter och metoder. Ett sätt att förklara vad som avses med kritik är att säga att det är ett förhållningssätt som syftar till *att göra motstånd*, vilket betyder att kritiken förstås i maktermer.²² Den handlar då exempelvis om att ”synliggöra historiskt förankrade relationer mellan makt, sanning och subjektivitet”.²³

¹⁹ Se exempelvis, som ett axplock avhandlingar med kritiska ansatser de senaste 20 åren: Svensson, Eva-Maria (1997) *Genus och rätt – en problematisering av föreställningen om rätten*. Ak. avh. Iustus Förlag; Gustafsson, Håkan (2002) *Rättens polyvalens. En rättsvetenskaplig studie av sociala rättigheter och rättssäkerhet*. Ak. avh. Lunds universitet; Lernestedt, Claes (2003) *Kriminalisering. Problem och principer*. Ak. avh. Iustus förlag; Samuelsson, Joel (2008) *Tolkning och utfyllning. Undersökningar kring ett förmögenhetsrättsligt tema*. Ak. avh. Iustus Förlag; Hansson, Mikael (2010) *Kollektivavtalsrätten. En rättsvetenskaplig berättelse*. Ak. avh. Iustus Förlag; Bladini, Moa (2013) *I objektivitetens sken – en kritisk granskning av objektivitetsideal, objektivitetsanspråk och legitimeringsstrategier i dömande i brottmål*. Ak. avh. Göteborgs universitet; Garland, Jameson (2016) *On Science, Law, and Medicine. The case of gender-“normalizing” interventions on children who are diagnosed as different in sex development*. Ak.avh. Uppsala universitet; Björling, Erik (2017) *Rättstillämpningens tystnad. En rättsvetenskaplig narratologisk studie om argumentation och rättsliga uttryck inom civilprocessen*. Ak. avh. Göteborgs universitet.

²⁰ Fridström Montoya (2015) *Leva som andra genom ställföreträdare – en rättslig och faktisk paradox*. Ak. avh. Iustus Förlag.

²¹ Forskningsriktningen Critical Legal Studies (CLS) är dock utbredd internationellt. I riktningen är mycket varierande. ”CLS ends up meaning different things to many people [...] Part of the problem in explaining CLS is that Crits practice a form of legal criticism that resists a stabilized identity or definition. Indeed, Crits practice a ‘chameleon-like’ form of criticism that exhibits different manifestations which frequently conflict in practice.” Minda, Gary (1995) *Postmodern Legal Movements*. New York University Press, s. 109.

²² Foucault, Michel (2011) *Vad är kritik?* Fronesis nr 36–37 s. 127–152.

²³ Brännström, Leila (2011) *Den reflekterade ohädnadens konst. Kritik enligt Michel Foucault*. Fronesis nr 36–37, s. 117.

Eller, med Foucaults ord, en kritisk hållning i vetenskapen handlar om att göra motstånd genom att

inte låta sig styras på detta sätt, med dessa medel, i namn av dessa principer, för sådana ändamål och genom sådana procedurer, inte så här, inte därför, inte av dem.²⁴

I ett nummer av tidskriften *Retfaerd* från år 2012 på temat intersektionalitet, konstaterade redaktörerna i inledningen att

[...] nordisk rättsvetenskaplig forskning under de senaste decennierna allt mer har uppmärksammat olika maktrelationer i förhållande till rätten, men [...] interaktioner mellan olika maktrelationer har inte analyserats i någon större utsträckning. Däremot har genusvetenskaplig forskning behandlat interaktioner mellan kön, klass, etnicitet, sexualitet, ålder eller funktionshinder inom ramen för vad som har kommit att kallas intersektionalitet.²⁵

Vad menas då med *intersektionalitet*? Begreppet används inom vetenskaper som använder olika maktteoretiska – kritiska – förklaringsramar. Intersektionalitet förklaras som ett kulturteoretiskt begrepp, och har inte minst inom nordamerikansk genus-, etnicitets- och sexualitetsforskning använts för en analys som ”innebär samverkan mellan olika samhälleliga maktasymmetrier, baserade på kategorier såsom genus, sexuell preferens, klass, profession, ålder, nationalitet etc”.²⁶ Teoretiskt kan intersektionell forskning sägas ha sin förankring i ”en skärningspunkt mellan postmodern feministisk teori, postkolonial teori, Black Feminism och queer-teori”.²⁷

Som forskningsteori har intersektionaliteten haft stor inverkan på genusforskningen, men även på många andra områden som ställer underordnade grupper i samhället i fokus, såsom funktionshinderforskningen. Men, kanske det kan undras, vad kan ett ”kulturteoretiskt begrepp” som intersektionalitet tillföra i rättsvetenskap? Svaret är att intersektionalitet som forskningsteori fick fäste just i rättsvetenskapen. Begreppet myntades och användes framgångsrikt av den amerikanska juridikprofessorn

²⁴ Foucault, a.a. s. 130.

²⁵ Selberg, Niklas & Wegerstad, Linnea, *Inledning. Intersektionella analyser. Att begreppsliggöra ojämlikheter i och genom rätten*. *Retfaerd*, Årgång 35, 2012, nr 3/138, s. 1.

²⁶ Lykke, Nina (2003) *Intersektionalitet – ett användbart begrepp för genusforskningen*, *Tidskrift för genusvetenskap*, 2003:1 s. 48.

²⁷ Lykke a.a. s. 48. Se för en pedagogisk – men snart 15 år gammal – redogörelse över intersektionalitetens genealogi, Lykke, a.a. s. 48 ff.

Kimberlé Crenshaw i syfte att kritisera feministisk forsknings tillkortakommanden vad gällde att beakta svarta kvinnors erfarenheter.²⁸ I länder som USA och Kanada, där det är vanligt med rättsvetenskaplig forskning såsom "Gender Studies in Law"²⁹ och "Disability Studies in Law",³⁰ har intersektionalitet en given plats.³¹ I nordisk rättsvetenskap har intersektionella forskningsansatser varit mest frekvent förekommande inom kvinnorrätten eller genusrättsvetenskapen.³² Föga överraskande, kan tilläggas, eftersom genusrättsvetenskapen är det rättsvetenskapliga forskningsfält som utmärker sig för att använda andra utgångspunkter eller ansatser än den traditionella rättsdogmatikens.

Mer konkret företas intersektionella analyser med utgångspunkt i förståelsen att en rad *olika* maktordningar påverkar människor och deras ageranden och verkar förtryckande på olika sätt. De klassiska exemplen på sådana maktordningar är den patriarkala könsmaktsordningen och klass enligt marxistisk teori. Med ett intersektionellt perspektiv är det möjligt att synliggöra fler och andra maktfaktorer än de som representeras av de klassiska maktordningsteorierna:

Ett nyckelbegrepp är erfarenheter. Positionen innebär dels att de underordnade drabbas av korsande och samverkande samhälleliga maktprocesser, som är externa i relation till juridiken, dels att juridiken inte förstår män-

²⁸ De två artiklar av Crenshaw som tycks betraktas som klassiker på området är Crenshaw, Kimberlé, *Demarginalizing the Intersection of Race and Sex: A Black Feminist Critique of Antidiscrimination Doctrine, Feminist Theory and Antiracist Politics*, University of Chicago Legal Forum, (1989), (14) 139–167; Crenshaw, Kimberlé, *Mapping the Margins: Intersectionality, Identity Politics, and Violence Against Women of Color*, Stanford Law Review (1991) (43) 1241–1299.

²⁹ Om man söker på Google på "gender studies in law" får man 27 miljoner träffar.

³⁰ Om man söker på Google på "disability studies in law" får man 78,5 miljoner träffar.

³¹ Om man söker på Google på "gender and disability in law" får man 91,8 miljoner träffar.

³² Se Selberg, Niklas & Wegerstad, Linnea, *Inledning. Intersektionella analyser. Att begreppsliggöra ojämlikheter i och genom rätten*. Retfaerd, Årgång 35, 2012, nr 3/138 för en redogörelse för utvecklingen mot intersektionell forskning i nordisk rättsvetenskaplig forskning. I samma nummer av Retfaerd återfinns fyra artiklar med intersektionella ansatser: Pylkkänen, Anu & Wennberg, Lena (2012) *Intersektionalitet i rätten – en metod för att synliggöra det osynliggjorda*; Schömer, Eva (2012) *Multiple discrimination. A smokescreen over differences*; Ekström, Veronica (2012) *Inte bara kvinna. Våldsutsatta kvinnor och deras behov av stöd – konstruktioner och komplikationer i svenskt offentligt tryck*; Johannesson, Livia (2012) *Performing Credibility: Assessments of Asylum Claims in Swedish Migration Courts*.

niskors erfarenheter av denna underordning. Positionen innebär också att rätten och dess verkningssätt, i och med att den inte förmår se intersektionell underordning, i sig är förtryckande. Det som det rättsliga maskineriet inte ens ser, det osynliggörs.³³

Det gemensamma för alla de slag av kategoriseringar som nämnts ovan, är att de innebär maktasymmetrier i formen av över- eller underordning beroende av vilken grupp inom en kategori som någon tillhör – eller vill identifiera sig med – och beroende av vad som betraktas som det (majoritetens)normala eller det avvikande.³⁴ Det bör dock noteras att teorier som utgår från en kategorisering i betydelsen en gruppstillhörighet – såsom kön eller klass – kan kritiseras därför att de utgår från och uppmuntrar till ett *binärt* tänkande. Det gör dem visserligen användbara för analyser på gruppnivå, men mindre välfungerande för analyser på individnivå. Skälet är att de inte fångar den komplexitet som individer representerar, och därför inte heller förmår beakta skillnader *inom* gruppen/kategorin. De träffar inte allas erfarenheter. En individ är ju aldrig *bara* exempelvis man eller kvinna (eller nödvändigtvis det ena eller det andra, för att återigen göra läsaren uppmärksam på att det finns skäl att fundera över, även, en så invand kategorisering som könstillhörighet). En person kan alltid kategoriseras på en rad olika sätt.

Förutom att ha ett visst kön – eller ett oklart, om man har den binära utgångspunkten att en person alltid kan hänföras till det ena eller andra könet och att detta också måste uttryckas på vissa förväntade sätt – har denne *samtidigt* också en viss sexuell läggning, en viss etnisk eller kulturell gruppstillhörighet, en funktionsnedsättning eller inte, etc. Och dessa olika identiteter eller kategoriseringar kan såväl *samverka* till att skapa särskilda utsattheter, som *stå i konflikt* med varandra. Särskilt så i ett formaliserat system som rätten, som när en kategori skyddas av rätten men inte en annan. Dessutom måste det beaktas att personen själv kan identifiera sig som tillhörande en kategori, men av andra definieras som tillhörande en annan.

Det är mot denna bakgrund som företrädare för intersektionalitet framhåller att det är viktigt att förstå att det inte är möjligt att analysera

³³ Selberg & Wegerstad a.a. s. 3.

³⁴ Angående normalisering och kategorisering i kontexten av funktionshinder, se Tide-man, Magnus (2000) Normalisering och kategorisering. Om handikappideologi och välfärds politik i teori och praktik för personer med utvecklingsstörning. Ak. avh. Studentlitteratur.

en situation i makftermer med enbart *en* maktordning för ögonen. I vart fall inte om man vill "förstå den föränderliga och dynamiska interaktion som äger rum mellan kategorierna och de maktasymmetrier, som de baserar sig på."³⁵ Det kan även tilläggas att exempelvis ett "antagande som tar för givet att kön alltid är den mest grundläggande sociala relationen och att komplexa sociala relationer kan förklaras med ett enkelt samband mellan makt och kön, är en självuppfyllande teoretisk utgångspunkt."³⁶ Med ett intersektionellt perspektiv kan alltså ensidiga och självuppfyllande förklaringsmodeller motverkas.

Intersektionalitet har som synes mycket att erbjuda om man är intresserad av att synliggöra maktrelationer och deras inbördes spänningar och eventuella konflikter, eller problematisera effekter för individer av samverkande kategoriseringar. Samtidigt bör det också påpekas att själva kategoriseringarna, kategoriserandet och maktteorierna som sådana kan ifrågasättas och kritiseras. Men då rör vi oss bort från intersektionaliteten och vidare till andra vetenskapliga teorier och metoder, och det är inte mitt syfte här. Inte denna gång. Istället är det hög tid att bli konkret, som jag lovat tidigare i uppsatsen.

4 Funktionshindrad, LSS-insatsbehövande – och könlös?

4.1 En avvikelse- och underordningsposition på flera sätt

Mig veterligen har ingen svensk rättsvetare ännu företagit någon större studie med en intersektionell ansats i mötet mellan rätten, funktionshinder³⁷

³⁵ Lykke, Nina (2003) *Intersektionalitet – ett användbart begrepp för genusforskningen*, Tidskrift för genusvetenskap, 2003:1 s. 52.

³⁶ Gunnarsson, Åsa & Svensson, Eva-Maria (2012) *Genusrättsvetenskap*. Studentlitteratur, s. 238.

³⁷ Terminologiskt är det viktigt att skilja mellan funktionshinder och funktionsnedsättning. Med en funktionsnedsättning menas en individs faktiska nedsättning av en förmåga – tex en synnedsättning eller en intellektuell funktionsnedsättning. En funktionsnedsättning kan vara funktionshindrande i mötet med omgivningen, men behöver inte vara det. Funktionshinder är ett begrepp som avser relationen mellan individen och miljön. Ett funktionshinder beror på att omgivningen inte är anpassad till alla människors funktionsvariationer. Funktionshinder är alltså något relativt. Se t ex Fridström Montoya (2015) a.a. s. 33 ff. och de referenser som där anges.

och genus.³⁸ Kanske beror detta på att det än så länge är en försvinnande liten grupp svenska rättsvetare som alls ägnat sig åt funktionshinderfrågor i rätten.³⁹ Det finns mycket begränsad kunskap om hur rätten tillämpas för personer med funktionsnedsättningar beroende av deras kön.⁴⁰ Däremot finns årlig statistik över beviljade LSS-insatser.⁴¹ År 2016 publicerade också Myndigheten för delaktighet en rapport med utgångspunkt i regeringens jämställdhetspolitiska mål inom områdena utbildning, arbete/försörjning, hälsa och politiskt inflytande.⁴² Där konstaterades att kvinnor med funktionsnedsättningar har sämre levnadsvillkor än män med funktionsnedsättningar, och även att kvinnor i lägre grad än män har tillgång till olika sociala stödinsatser som till exempel personlig assistans.

Mot denna bakgrund och med syftet att visa varför ämnet personrätt bör omformuleras och innefattas i en vidare vetenskaplig ram än den rättsdogmatiska, har jag i den här uppsatsen valt att pröva tanken om vad som skulle kunna vinnas genom en intersektionell analys av den konkreta situationen då det bedöms om någon har rätt till kontaktperson enligt LSS. Utgångspunkterna för min analys är rätten som subjektskapande makt, funktionshinder och kön. De två första utgångspunkterna använde jag även inom ramen för min avhandling, som handlar om ställningen som rättssubjekt och självbestämmande subjekt i rätten för personer med

³⁸ Inom funktionshinderforskningen finns dock många exempel på intersektionella insatser. Se exempelvis Barron, Karin (1997) *Disability and Gender. Autonomy as an Indication of Adulthood*. Ak. avh. Uppsala universitet.

³⁹ Rättsvetenskapliga avhandlingar som behandlar rättsliga frågor av relevans för personer med funktionsnedsättningar är exempelvis Gustafsson, Håkan ((2002) *Rättens polyvalens. En rättsvetenskaplig studie av sociala rättigheter och rättssäkerhet*.; Odlöv, Torbjörn (2005) *Ställföreträdare för vuxna. Kamrer eller handledare?*; Sahlin, Richard (2004) *Diskrimineringskydd för personer med funktionshinder inom utbildningsområdet: En offentlig rättslig studie*; Bäckman, Therese (2013) *Gynnande besluts negativa rättskraft och rättssäkerhet – för människor med funktionsnedsättning inom rättsområdena SoL och LSS*; Kindström Dahlin, Moa (2014) *Psykiatrirätt. Intressen, rättigheter och principer*; Fridström Montoya, Therése (2015) *Leva som andra genom ställföreträdare – en rättslig och faktisk paradox*; Pettersson, Andreas (2015) *Out and About in the Welfare State – the Right to Transport in Everyday Life for People with Disabilities in Swedish, Danish and Norwegian Law*; Nilsson, Anna (2017) *Minding equality. Compulsory Mental Health Care and the CRPD*. Ak. avh. Lunds universitet.

⁴⁰ Se debattartikel av Lundälv, Jörgen (2016) *Funktionsnedsatta kvinnor förlorare*, i *Sociologen* nr 3, 2016 s. 69.

⁴¹ Dessa sammanställningar finns att tillgå på Socialstyrelsens hemsida, www.sos.se.

⁴² Myndigheten för delaktighet (2016) *En jämställdhetsanalys av levnadsvillkor och delaktighetsmöjligheter – för personer med funktionsnedsättning*. (Finns på www.mfd.se.)

utvecklingsstörning. Nedan följer först en sammanfattning av mina avhandlingsresultat i den del som handlade om att analysera dessa personers ställning i samband med bedömningar av rätt till kontaktperson. Därefter gör jag här en ”om-läsning” av dessa resultat, med kön som utgångspunkt. Slutligen diskuterar jag vad som kan utvinnas genom en intersektionell analys av samma resultat.

En delundersökning i min avhandling bestod i en analys av åtta kamrarrättsdomar där personer med utvecklingsstörning hade ansökt om kontaktperson enligt LSS.⁴³ Med utgångspunkt i rätten som subjektskapande makt, funktionshinder som en social konstruktion och en tydlig vi/dem- och normal/onormal-markör, samt med ett crip-teoretiskt perspektiv där funktionsfullkomlighetsnormen ifrågasattes,⁴⁴ kunde jag visa hur ställningen som *rättssubjekt* i rollen som insatssökande enligt LSS befäste en avvikelse- och underordningsposition för denna grupp. I de flesta individuella fallen var också ställningen som ett *självbestämmande subjekt* i rätten påfallande svag – trots den starka betoningen i lagen på självbestämmande, inflytande, goda levnadsvillkor och möjlighet att leva som andra.⁴⁵

Jag problematiserade också själva utgångspunkterna för lagen, det vill säga vilka konsekvenser som förväntningarna på självbestämmande och delaktighet kan få för en viss grupp personer *inom* gruppen ”funktionshindrade”. En norm kunde identifieras om det förväntade sättet att vara i rätten – som ”funktionsduglig” eller funktionsnedsatt – till vilken det gäller för personer med funktionsnedsättningar att anpassa sig. Funktionsnedsättningars uttryck varierar dock, och ger upphov till olika slag av funktionshinder. Med ett speciellt slag av funktionsnedsättning riskerar vissa av lagens ambitioner att bli förfelade, eftersom alla personer med funktionsnedsättningar inte har samma förutsättningar. En funktionsnedsättning behöver inte innebära ett funktionshinder – huruvida en nedsättning innebär ett hinder beror på omgivningens utformning, förväntningar och bemötande. Rättens utformning och bemötandet från rättstillämpare kan bidra till exkludering av (vissa?) funktionsnedsatta, och till och med verka funktionshinderskapande. Men, gruppen ”funk-

⁴³ Fridström Montoya, Therése (2015) *Leva som andra genom ställföreträdare – en rättslig och faktisk paradox*, Ak. avh. Iustus Förlag s. 429–448.

⁴⁴ Om cripteori, se McRuer, Robert (2006) *Crip Theory. Cultural Signs of Queerness and Disability*. New York University Press.

⁴⁵ LSS 5, 6, 7 §§. Se prop. 1992/93:159 om motiven till att LSS infördes.

tionshindrade” är ju inte bara heterogen när det gäller nedsättningens uttryck, utan även på en rad andra sätt. Exempelvis genom att den består av både barn och vuxna, etniskt svenska personer och personer med annan etnisk tillhörighet, män och kvinnor. Den aspekten valde jag att bortse ifrån i min avhandling.

Behov av insats är enligt 7 § det avgörande kriteriet för rätt till insats enligt LSS. I de åtta rättsfall som analyserades med utgångspunkt i hur rätten som makt skapar subjekten, ställde jag de sökandes egna utsagor om att behöva kontaktperson i sin livsföring i centrum.⁴⁶ I de flesta av rättsfallen kunde noteras att rättstillämparna (kommunrepresentanter och domstolarna) inte tog de sökande på allvar, i den meningen att de sökandes beskrivningar av sina behov och av att behöva en kontaktperson inte tolkades inom en förståelseram som utgick ifrån de enskildas situation och upplevelser. Tvärtom ställdes den sökandes egna beskrivningar och viljeyttringar ofta helt åt sidan till förmån för föreställningar hos rättstillämparna om vad som anses *normalt* och *tillräckligt gott* för att ses som goda levnadsvillkor för personer med utvecklingsstörning.

Enligt LSS *ska* de insatsbehövandes självbestämmande respekteras och tillvaratas så långt som möjligt (6 §), men detta möjliggörs endast om deras viljeyttringar faktiskt tillmäts betydelse i rättstillämpningen. Den svaga ställningen som subjekt i rätten för personer med utvecklingsstörning kunde alltså inte bara förklaras med hänvisning till dessa personers speciella slag av funktionsnedsättning och deras underordnade position som behövande i förhållande till det allmänna. Den svaga ställningen *förstärktes* genom att de som har makten över orden, beskrivningarna och tolkningarna av såväl verkligheten som rättsreglerna, inte tog viljeyttringar från personer med utvecklingsstörning på allvar.⁴⁷

⁴⁶ Foucault, Michel (1997) *Samhället måste försvaras*. Collège de France 1975–1976. TankeKraft Förlag s. 49 ff., särskilt s. 54: ”snarare än att utgå från subjektet (eller till och med subjekten) och de element som tycks föregå relationerna, gäller det att utgå från själva maktrelationen, från herraväldets faktiska och verkliga relation, och att se hur denna relation själv formar de element den riktar sig mot. Det handlar alltså inte om att fråga subjekten hur, varför och i vilken rätt de låter sig underkastas, utan att visa hur det är underkastelsens själva relationer som skapar subjekten.” Jfr Hacking, Ian (1999) *Social konstruktion av vad?* Thales, s. 84, som säger att det tas för givet i sociala konstruktionsstudier att makt inte bara utövas uppifrån, utan att *de som kategoriseras deltar i och bidrar till maktstrukturen*. Kategoriseringar av människor har *effekter* på de människor som kategoriseras, som en växelverkan. Mänskliga kategorier kan därför beskrivas som *interaktiva*.

⁴⁷ Fridström Montoya (2015) *Leva som andra genom ställföreträdare – en rättslig och faktisk paradox* s. 447 f.

Det var även möjligt att se hur rätten som normaliserande subjektsskapande makt tydligt bidrar till dessa personers ställning som avvikande och underordnade genom den diskurs som omgärdar rättssubjektsrollen som sökande av LSS-insats.⁴⁸ Förutsättningen för att någon ska beviljas insats är att hen framstår som *behövande, svag och utsatt*. Även om en person inte är, eller vill vara och betraktas som behovande, svag och utsatt så är det så denne behöver framställa sig för att kunna få stöd. En annan förutsättning för att beviljas insats är också att personens behov anses falla inom en *normal livsstil* – och att denne inte redan bedöms ha ett ”tillräckligt gott” liv, i betydelse enligt rättstillämparens bedömning tillräckligt goda levnadsvillkor för en person med utvecklingsstörning. En outtalad men tydlig norm om det *normala* livet tycktes styra bedömningarna av rätt till insats.⁴⁹

4.2 Vad tillförs genom en analys med utgångspunkt i kön?

Vid analysen av sagda rättsfall i avhandlingen gjorde jag inte någon skillnad på om de sökande var män eller kvinnor.⁵⁰ Frågan för det följande är därför vad som går att utläsa om samma rättsfallsmaterial tolkas med utgångspunkt i kön. Finns det skillnader i vad som uttrycks som behov och hur dessa viljeyttringar tas emot av rätten beroende av om de sökande är män eller kvinnor? För att förklara den rättsliga kontexten, beskriver jag dock först vad som rättsligt gäller för rätt till insatsen kontaktperson. Slutligen diskuterar jag vad som kan tillföras den analys jag genomförde i avhandlingen när den intersektionellt sammanläggs med analysen från ett könsperspektiv.

⁴⁸ För närmare kunskap om rätten som makt och dess relation till subjekt och sanning, se Michel Foucaults rikliga produktion. Exempelvis Foucault, Michel (1997:2008) *Sambälet måste försvaras*. Collège de France 1975–1976. TankeKraft Förlag.

⁴⁹ Fridström Montoya (2015) a.a. s. 474 ff.

⁵⁰ På klassiskt rättsligt manér, kan självkritiskt tilläggas, för inte gör det väl skillnad om rättssubjektet är en man eller kvinna, rätten är ju könsneutral? ... Jfr Svensson, Eva-Maria (1997) *Genus och rätt – en problematisering av föreställningen om rätten*. Ak. avh. Iustus Förlag s. 301.

I de åtta kammarrättsfallen⁵¹ var fem sökande män, och tre kvinnor.⁵² Av de fem männen var det två som beviljades insatsen och tre som nekades. Av de tre kvinnorna var det en som beviljades insatsen och två som nekades. När alla åtta fallen jämförs, var de sökandes situationer mycket likartade. Det var fråga om personer med utvecklingsstörning som bodde i gruppboheter (i vilka det enligt LSS 9 e § ska ingå kulturella och fritidsaktiviteter).

Rättsligt är förutsättningarna för att beviljas insats enligt LSS 7 § att den sökande behöver sådan hjälp i sin livsföring och att behovet inte tillgodoses på annat sätt. Det avgörande är alltså *behovet*. Angående bedömningen av om behov föreligger eller inte, framgår i propositionen till lagen att:

Insatserna till vuxna skall grundas på behov som den enskilde själv finner angelägna att få tillgodosedda för att kunna leva ett så självständigt och oberoende liv som möjligt.⁵³

Angående syftet med kontaktperson, uttalades följande i den allmänna motiveringen till lagen:

Avsikten är främst att tillgodose behovet av en medmänniska när anhörigkontakt saknas eller behöver kompletteras. [...] Många personer med funktionshinder har få kontakter vid sidan av sina anhöriga. Människor med funktionshinder bor också ensamma i mycket större utsträckning än andra. Många saknar gemenskapen med andra människor i arbetslivet och i fritidssammanhang. Jag anser att personer med funktionshinder som omfattas av den nya lagen ska kunna erbjudas ett personligt stöd i form av kontaktperson för att *underlätta ett självständigt liv i samhället*. [...] Kontaktpersonen bör vara en person som ställer sig till förfogande *som medmänniska* för en person med funktionshinder som behöver hjälp för att *komma i kontakt med andra* människor och för att *komma ut i samhället*. Ungdomar med funktionshinder som vill delta i olika aktiviteter tillsammans med andra ungdomar behöver ofta någon som följer med dem dit och därifrån och någon att vara tillsammans med under tiden aktiviteten pågår. Andra kan behöva en intresserad person eller en familj att regelbundet prata och umgås

⁵¹ Se Fridström Montoya (2015) a.a. s. 433–441 för rättsfallsreferaten.

⁵² Och här kan man då göra en poäng genom att påtala att det åtminstone är *som män eller kvinnor som de beskrivs och omtalas i rättsfallen*. Det behöver dock inte betyda att det är som män eller som kvinnor som individerna själva identifierade sig eller ville att andra skulle betrakta dem.

⁵³ Prop. 1992/93:159 s. 51.

med. De som bor på vårdhem behöver ofta hjälp för att få kontakter utanför vårdhemmet.⁵⁴ (mina kursiveringar)

I specialmotiveringen till kontaktpersoninsatsen framhölls i likhet med vad som uttalades i den allmänna motiveringen, att en kontaktperson ska vara en medmänniska, men med tillägget att:

En viktig uppgift för kontaktpersonen ska vara att bryta den funktionshinderdrades isolering genom samvaro och genom hjälp till fritidsverksamhet.⁵⁵

Med stöd i uttalandena i propositionen får syftet med insatsen kontaktperson sägas vara dubbelt: *dels* att underlätta ett självständigt liv i samhället genom att tillsammans med kontaktpersonen kunna komma ut på aktiviteter, *dels* att öka de medmänskliga kontaktytorna eller att komplettera eller ersätta anhörigkontakt när sådan saknas. Den *medmänskliga* aspekten av uppdraget är vad som särskilt betonas; ibland beskrivs insatsen som en betald kompis. Skälet till detta är att personer med funktionsnedsättningar av det slag som kvalificerar för LSS-insatser ofta har svårt att knyta kontakter på egen hand och att ta del av samhällets gemenskap. För social samvaro är de ofta hänvisade uteslutande till de omsorgsverksamheter de befinner sig inom, och den personal som där står till buds. Insatsen kontaktperson måste förstås mot denna bakgrund. Därför var det något överraskande att finna att det var frågan om den sökande betraktades som *isolerad* eller inte som var den avgörande för bedömningen i de åtta kammarrättsfallen – både i de fall den sökande beviljades eller nekades insatsen.

Männen som sökte kontaktperson betonade i fyra fall av fem sitt behov av *aktiviteter* som de kunde göra med en kontaktperson. I ett av dessa fall beviljades mannen kontaktperson, eftersom han tillsammans med denne (en *man* som han redan hade haft som kontaktperson sedan ett antal år) kunde gå på folkrace, bilutställningar, fotboll etc. Kammarrätten bedömde att dessa intressen svårligen skulle kunna tillgodoses inom ramen för gruppboendets fritidsaktiviteter för de boende. I det femte fallet som gällde en man, betonade den sökande istället sitt behov av *just* den *manliga* kontaktperson som han redan haft under ett antal år, och med vilken han hade en djup kontakt. Detta behov skulle enligt mannen inte kunna tillgodoses av den i huvudsak kvinnliga personalen på boendet. Kammar-

⁵⁴ Prop. 1992/93:159 s. 75 f.

⁵⁵ Prop. 1992/93:159 s. 178.

rätten beviljade insatsen och pekade särskilt på risken att mannen kunde bli isolerad.

Av de tre *kvinnorna* som sökte kontaktperson, var det endast en 83-årig kvinna som beviljades insatsen. Beskrivningen av hennes tillvaro var aktivitetslöshet och ensamhet, trots att hon bodde i en gruppbostad. Kvinnan anförde att hon behövde en kontaktperson huvudsakligen för stimulans, hjälp med att kunna ha kontakt med anhöriga och för att kunna ta del av kulturliv och fritidsaktiviteter. Kammarrätten ansåg att kvinnan i praktiken var så isolerad att hon behövde en person att vara förtrolig med, och beviljade kontaktperson. Här kan noteras att kvinnan själv dock inte uttalade något "förtrolighetsbehov" utan pekade på sin innehållslösa tillvaro som grund för behovet av en kontaktperson. I de två andra fallen där de sökande var kvinnor betonade de sökande sin ensamhet, sitt behov av någon att kunna prata med, "hitta på trevliga saker med" för att må bättre eller för att kunna komma ut bland människor i staden, eller fika eller gå på museum tillsammans med. Domstolarna avslag dock dessa ansökningar med hänvisning till att kvinnorna inte kunde anses "så isolerade som avses i lagens förarbeten".

Jämförs fallen med manliga respektive kvinnliga sökande, kan två saker sägas. För det första att männen i högre utsträckning än kvinnorna motiverade sitt behov av kontaktperson med hänvisning till specifika aktiviteter, framför behovet av en vänskapsrelation. För kvinnornas del var det omvänt så att dessa i högre grad än männen betonade behovet av en medmänsklig relation framför specifika aktiviteter. För det andra beviljades de två män som fick insatsen en specifik manlig kontaktperson, med hänvisning till att deras särskilda – typiskt manliga? – intressen och behov av just en manlig vän var betydelsefullt. För kvinnan som beviljades kontaktperson var könet på kontaktpersonen inte överhuvudtaget en fråga. Däremot fick kvinnan en kontaktperson med hänvisning till att hon ansågs behöva en förtrolig relation, trots att hon själv uttryckt behov av aktivitet.

Mitt rättsfallsmaterial är givetvis alldeles för begränsat för att det ska vara möjligt att dra några långtgående eller generella slutsatser av det. Det går inte att säga att män och kvinnor med funktionsnedsättningar behandlas olika i samband med ansökningar om kontaktperson, eller att mäns och kvinnors sätt att tala om vad de behöver generellt sett skiljer sig åt. Däremot går det med utgångspunkt i dessa rättsfall att reflektera över några frågor som skulle kunna ligga till grund för framtida undersökningar.

Det *tycks* vara enklare att få en kontaktperson för den som kan peka på ett specialintresse jämfört med vad som kan tillgodoses inom ramen för en gruppbostad, eller som befinner sig i en situation där det mest förekommer personer av det andra könet (läs: om den sökande är man inom omsorgerna, där i huvudsak kvinnor arbetar). Det tål att funderas över om dessa konstateranden har olika effekter för män respektive kvinnor, eller om inte, om de kanske borde ha det. Lagen och förarbetena är könlösa, så till vida att det inte problematiseras om män och kvinnor i samma utsträckning efterfrågar/behöver aktiviteter eller medmänskligt umgänge. Däremot betonas att det vid bedömningen av om någon har ett behov av LSS-insats ska tas hänsyn till vilka "behov den enskilde själv finner angelägna att få tillgodosedda för att kunna leva ett så självständigt och oberoende liv som möjligt". Det leder till frågan om det finns en rättslig beredskap att göra nyanserade bedömningar beroende av mäns eller kvinnors eventuella olikheter gällande vad de efterfrågar och deras eventuellt olika möjligheter att leva självständigt och oberoende?

Vidare kan man fråga sig om rättstillämpningen bidrar till att upprätthålla könsstereotyper genom hur mäns respektive kvinnors behov bemöts, beviljas eller nekas. Eller om det kan vara så att könsidentiteter för personer med funktionsnedsättningar – oaktat vilka – *motverkas* genom rätten på ett sådant sätt att "funktionsnedsatt" blir den enda identitet som står tillbuds för dessa personer? Blir de inför rätten och de sociala omsorgerna helt enkelt könlösa i rollen som insatssökande enligt LSS, trots att könet kanske borde spela roll?⁵⁶ Eller *förstärker* rättens utformning och tillämpning utsatthetspositioner när kategorierna kön och funktionshinder *sammanfaller*?

Karin Barron, professor i socialt arbete och professor i sociologi, har problematiserat den sista frågan på följande sätt:

Dependence is the key part of the social construction of gender for women and of the social construction of disability. There is thus partial congruity between the two roles of being a woman and disabled since both are associated with passivity and dependency. This means that the powerlessness of women is confirmed by disability and vice versa.⁵⁷

⁵⁶ Jfr Barron, Karin (1997) *Disability and Gender. Autonomus as an Indication of Adulthood*. Ak. avh. Uppsala universitet, som på s. 28 skriver: "Having a physical impairment can mean being seen as genderless, or at least having the feeling that this is the case."

⁵⁷ Barron a.a. s. 28.

Kan alltså det sätt som män respektive kvinnor med funktionsnedsättningar bemöts i rättsliga sammanhang förutom att befästa avvikelse- och underordningspositioner i förhållande till funktionsfullkomlighetsnormen *och* förväntningar på särskilda egenskaper eller förmågor hos rättssubjekten i formen av autonomi, suveränitet och rationalitet, *även* befästa könsmaktsordningen? Exempelvis därför att nämnda förväntningar kan betraktas som typiskt manliga? Och finns det spänningar eller kanske till och med konflikter dessa kategoriseringar sinsemellan som borde uppmärksammas?

Jag har inget svar på dessa frågor. Däremot anser jag att de är värda att försöka besvara, och det faller sig naturligt att nu vända tillbaka till frågan om behovet av en omdefinierad personrätt.

5 Åter till frågan om behovet av en omdefinierad personrätt

Personrätten är ett rättsområde som sätter *rättssubjektet* i centrum. Vad gäller de fysiska rättssubjekten kan det särskilt påpekas att rätten

missar underordnades erfarenheter. För det första är det avskalade och kontextlösa rättssubjektet utgångspunkten för varje rättslig argumentation; tänk på köparen, säljaren, arbetsgivaren, arbetstagaren, målsäganden, den tilltalade, borgenären, gäldenären, ”den enskilde”, medborgaren. Den jurist som tagit till sig intersektionalitet och som vill verka för en förändring på denna punkt har att reflektera över *rättens möjligheter till nyansering*, utan att rättssäkerhetsvärden träds förnär. För det andra har vi *rättens dubbla binaritet* både ifråga om rättstillämpning och bevisprövning; tänk på hur käromålet eller åtalet antingen når upp till beviskravet, eller inte gör det; på hur rekvisit är uppfyllda, eller inte. *En sanning kvalificeras över en annan* i domskälen, och *en normativ syn privilegieras helt över en annan* i domslutet. Rätten är lika onyanserad som den är kraftfull.⁵⁸ (mina kursiveringar)

Jämfört med vad som framgick i avsnittet ovan i analysen av rättsfall, framstår påståendena i citatet som högrelevanta att reflektera över. Förutom att de bekräftar vad jag problematiserat ovan, är de också goda argument för varför personrätten, som till skillnad från alla andra rätts-

⁵⁸ Selberg, Niklas & Wegerstad, Linnea, *Inledning. Intersektionella analyser. Att begreppsliggöra ojämlikheter i och genom rätten*. Retfaerd, Årgång 35, 2012, nr 3/138, s. 1.

områden ställer just rättssubjektet i centrum, bör omformuleras, omdefinieras och omorienteras vetenskapligt.

Inom ramen för en omorienterad personrätt skulle frågor såsom de jag har rest i denna uppsats kunna få en naturlig plattform för forskning. En personrätt som anammar ett gemensamt intresse för rättssubjektet/en i kombination med kompletterande teoribildningar och metoder kunde verka inbjudande för alla(?) forskare i rättsvetenskap som intresserar sig för vissa grupper i rätten – kvinnor, barn, sjuka, funktionsnedsatta etc. Under ett omorienterat personrättsparaply kunde dessa forskare samverka och dra såväl intersektionell som annan nytta av varandras kunskaper och kompetenser. Inte bara i vetenskapens och kunskapens namn, utan framförallt i de enskilda personernas. I slutänden är det ju inte människorna som ska stå i vetenskapens tjänst, utan vetenskapen som ska stå i människornas. Genom nya slag av frågor och nya slag av kunskaper om människors olikartade förutsättningar och erfarenheter av rätten och maktstrukturer, möjliggörs framtida förändringar i regelverk, rättstillämpning och bemötande. Och däri ligger personrättsämnets potential att kunna bidra till verklig skillnad för de fysiska personerna i rätten.